

Sjećanja na čovjeka i znanstvenika profesora Grgu Novaka.

Uz 115. obljetnicu rođenja i 25. obljetnicu smrti

Božidar ČEČUK
Hrvatsko arheološko društvo
HR - 10000 Zagreb, Bogovićeve 1

U prigodi 115-te obljetnice rođenja (Hvar, 2. IV. 1888. godine i 25-te obljetnice smrti (Zagreb, 7 IX. 1978. godine), autor donosi svoja sjećanja na akademika Grgu Novaka, posebno na vrijeme koje je s njim proveo na istraživanju povijesnih nalazišta na otoku Hvaru.

Imao sam sreću što me je kao studenta arheološke grupe na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu prije više od pet desetljeća zapazio prof. dr. Grga Novak i pozvao u svoju arheološku ekipu koja je u to vrijeme polazila na jednomjesečno istraživanje Grapčeve špilje. Od tada, najprije kao student, a onda kao asistent i bliski mu suradnik u našoj najstarijoj znanstvenoj ustanovi (zapravo u Akademijinom Studijskom kabinetu za arheologiju, odnosno poslije u Zavodu za arheologiju, gdje je profesor obnašao dužnost voditelja, a moja malenkost upravitelja) nalazio sam se u blizini našega uglednog i plodnog pisca, arheologa i povjesničara, velikana hrvatske znanosti, istraživača jadranske arheologije i povijesti, i jednostavnog čovjeka.

Nama, sedmorici-osmorici studenata druge godine arheologije i starijih studenata povijesti bio je pravi avanturistički doživljaj otići pod profesorovim vodstvom na iskopavanje u Grapčevu špilju. Već te tisućudevetstopedesetiprve godine, osjetili smo toplinu i otvorenost, dobrotu i strogost profesorovu. Svi smo bili oduševljeni tom arheološkom ekspedicijom, iako smo radeći u špilji, dvadesetak i više dana bili odvojeni od "svijeta". Nismo imali "profesionalne" radnike kao u kasnijim godinama, nego smo sami kopali, odnosili zemlju i kamenje... Bili smo mladi i nadobudni - Marin, Paško, Veljko, Janko, Melhior, Zvonko, Vlado, Tonča, Božo itd. Danas je većina u zasluženoj mirovini, dok su trojica, na žalost, umrla.

Na terenu, u podnožju brda s južne strane otoka Hvara, uz more, sami smo kuhali, sami bili ekonomski, nabavljači hrane i pića. Eto, mene je zapala dužnost kuhanja. Dotad nisam obavljao takav posao, ali tad jesam, valjda sam imao "žicu" ili dara za kuhanje

kako se to kaže. Jelovnik nije baš bio obilat i izbirljiv. Uglavnom pečene srdele, ponekad meso i juha, krumpir uvijek, te, naravno, fažol (grah). No, o fažolu posebna priča. Jednom mi je profesor kazao: "Danas ćeš kuhati fažol s paštom". Ne znajući koliko fažola valja skuhati, da se ne osramotim pred profesorom kako ne znam najosnovnije kuharske regule, zatražio sam savjet jednog kolege, koji mi je kazao: koliko nas ima, toliko treba i šalica (porcija) fažola. Kako nas je bilo dvanaest, stavio sam isto toliko punih šalica graha, i još nešto pridodao da ne bi nedostajalo, da ne bude malo! Kad je zakuhalo, nabubrilo, počeo je grah izlaziti iz posude! Bojeći se profesora, jer je stalno govorio da moramo štedjeti hranu, vraćao sam taj grah iz pepela u posudu u kojoj se kuhao, ali grah je opet navirao. Pokupim ja to, pa u brodić, odvezem daleko na more, i istresem posudu. A grah za čamcem. Udaram veslom po grahu, a grah samo pliva i nema namjeru potonuti da mi tako skрати muke. Morao sam svako zrno stisnuti prstima i "utapljati". Kad je profesor saznao za moje patnje i koliko sam graha "potopio", njegov komentar bio je jednostavan: "Kad Akademija hrani, graha nemaju samo studenti nego i ribe u Jadranu".

Tako je završila prva godina iskopavanja. Upoznali smo se s terenom, špiljom i, jasno, s izvanrednim nalazima hvarske keramike, kamenim i koštanim rukotvorinama, kopnenom i morskom faunom. Jedva smo čekali poziv iduće godine. Svaki od nas morao je biti dobar student, polagati sve ispite redovito, morao je biti dobar radnik i vičan nekom drugom poslu. Sljedeće godine izabran je drugi student za kuhanje, ali s obzirom na to da nas je taj jednoga dana "počastio" manistrom i marmeladom, bio je smi-

Ulaz u Markovu špilju na otoku Hvaru, 1953. godine. Od gore prema dolje Veljko Paškavalić, Janko Belošević, Rada Borčić, Marin Zaninović, Grga Novak, Božidar Čečuk, Melchior Perinić i Vladimir Benko.

Grga Novak sa suradnicima i radnicima ispred Markove špilje na otoku Hvaru.

jenjen, pa sam opet preuzeo kuhinju. Dobio sam i nadimak Kogo (kuhar).

Između jednog i drugog iskopavanja učili smo povijest staroga vijeka kao medicinari svoju anatomiju, mjesecima. Jasno, smo svi htjeli osvjetlati lice kad sjednemo sučelice profesoru i kad bude-mo odgovarali na njegova postavljena pitanja o kraljicama Nefretete i Hatšepsut, egipatskim dinastijama, egipatskoj umjet-nosti, staroj grčkoj i rimskoj povijesti i arheologiji.

Te naše arheološke akcije nastavile su se po srednjojadranskim otocima Korčuli, Lastovu, Visu, ali, naravno, ponajviše na Hvaru. Radili smo u Markovoj, Grapčevoj i Veloj špilji na otoku Hvaru, špilji Rači na otoku Lastovu, Veloj i Jakasovoj špilji i Lombardi na otoku Korčuli, na Paklenim otocima i drugdje.

Kad smo radili na otoku Hvaru, skupljali smo se u šest sati izju-tra pokraj profesorove kuće ili na rivi ispred broda i - put špilje. Profesor je volio točnost. Dvadesetak minuta njegovim brodom, a profesor uvijek za kormilom, dvadesetak minuta pješke do Markove špilje koja se nalazi na sjeverozapadnom dijelu otoka Hvara, u predjelu Pelegrin. Došli bismo oko sedam sati do odmorišta ispred špilje, popili za okrepu po jednu lozovaču, spustili se u "utrobu" špilje, kopali ili nosili otkopanu građu. U devet i pol odmor i marenda. Bili bismo sretni kad bi profesor svojom mrežom ulovio poneku ribu ili kad bi hvarski težaci i ri-bari, koji su kasnije radili zajedno s nama, donijeli srdele, koje bi svršile na gradelama, a poslije čaša vina. U to vrijeme nisam bio više kuhar, to je radio poznati i mnogo spretniji domaći čovjek Pino. Radili smo do pola dva, okupali bismo se u moru da spere-

*Akademik Grga Novak za kormilom
svojega brodića "Demetrije Hvaranin".*

mo svu onu prašinu koju smo nakupili u špiljskim dubinama i u Hvar se vratili oko tri sata. Profesor je volio svoj popodnevni odmor s obzirom na to da zbog reume često nije baš provodio mirne noći. Reumu je inače zaradio u Grapčevoj špilji kad je znao satima i danima boraviti u njoj ne bi li što prije otkrio ono što će ga kasnije proslaviti u znanstvenim i arheološkim krugovima u zemlji i svijetu.

Naravno da bi za vrijeme marende (odmora) bilo govora o svemu i svačemu, od svakodnevnih stvari, uroda maslina i grožđa, ulova ribe, do arheologije. O politici se, naravno, nije razgovaralo, jer su jedna partija i jedan vođa bili na vlasti koji su, usput rečeno, bili nedodirljivi. A o njoj i o njemu i svim drugim nedodirljivima u tom razdoblju bilo je bolje šutjeti nego iznositi svoje mišljenje, jer se moglo prestati studirati i nastaviti život na jednom malom jadranskom otoku, čuvenom po zlu i nasilju.

Zapravo, marenda je služila da se razgovara o rezultatima istraživanja ili da nam profesor ispriča nešto što još ne znamo ili da nas uputi u arheološke tajne i probleme. Sa zadovoljstvom nam je pričao kako je godine 1936. kad je u Grapčevoj špilji otkrio obojenu keramiku zapanjio ondašnje arheologe. Bilo je to izvanredno otkriće. U Bruxellesu je 1938. godine govorio na jednom kongresu i upoznao arheološki svijet sa svojim otkrićem. Kolege mu nisu vjerovali da se na Jadranu nalazi takva kultura koju je profesor nazvao *hvarskom*. Svi su tražili slike, pitali gdje se špilja nalazi. Primao je čestitke. "Naravno - kazao nam je - bio sam ponosan jer se dotad u svijetu nije znalo da tako nešto postoji na Jadranu". Sa zanosom je profesor govorio o hvarskoj kulturi, koju je, kako rekosmo, otkrio ali i definirao, i koju karakterizira keramika ukrašena spiraloidnim ornamentom koji je izveden različitim kombinacijama crvene, bijele, žute, sive i smeđe boje. Otkriveni su na toj keramici i urezani motivi koji su izvedeni u obliku girlanda, meandara, snopova ili jednostavnih crta itd.

Na takvim sjedeljama ispred špilje, na putu prema špilji ili na povratku, kako rekoh, uvijek je volio pričati. Tako smo doznali da je vrlo ponosan što mu je djed bio ribar i što se rodio na samoj morskoj obali u Hvaru. Čim je prohodao vodili su ga na ribarske brodove. Odmah do kuće u kojoj se rodio nalazila se hvarska loda, kneževa palača. Preko puta hvarsko kazalište, arsenal, na istom trgu katedrala s renesansnim zvonikom i u središnjem dijelu trga stari bunar. S druge strane rodne kuće crkva svetog Marka s krasnim zvonikom iz 15. stoljeća, s grobnicama starih Hvarana - povjesničara Pribojevića, obitelji Hanibala Lucića, a na istom trgu palača Hektorović-Leporini. Jedan čisti i pravi povijesni ambijent. U to vrijeme, kako je sam naglašavao, još naravno nije znao ni za Faros, ni za Dimos, ni za Ilire, ni za najčuvenijega Hvaranina Demetrija. To što je gledao i što je upio u dušu kao dijete pokazalo se kad je na Sveučilištu u Zagrebu upisao arheologiju i povijest. To su bile struke koje je studirao i koje je toliko zavolio da je već na svojoj drugoj godini studija napisao rad "Lijepa literatura u starom Egiptu". Krešimir Kovačić, Antun Gustav Matoš i Tin Ujević, s kojima se u to vrijeme družio, smatrali su ga stručnjakom za stariju povijest i tako je počeo radom. Taj njegov prvi tekst objavljen je u *Mladjoj Hrvatskoj* 1909. godine.

Pričao nam je i o tome kako ga je, kad se vratio u Split 1911. godine kao suplent za povijest i geografiju *Velike realke*, privukao k sebi naš veliki arheolog, nestor hrvatske arheologije - don Frane Bulić. U takvom ambijentu kao "pomoćna znanstvena sila" u Arheološkom muzeju u Splitu punih devet godina, uz zaista bogatu i raznovrsnu biblioteku koju mu je don Frane povjerio na brigu, mogao se strastveno posvetiti arheologiji i povijesti. Ta strast, istraživački duh, nije ga napuštao do kraja njegova života. Kad se oprostio od zagrebačke fakultetske katedre na kojoj je bio više od četrdeset godina, kad se oprostio od dvadesetogodišnjeg predsjednikovanja Akademijom i kad je jednodušno 1978. godine izabran za počasnog predsjednika te Akademije, profesor nije prestao raditi nego je gotovo do posljednjeg trenutka odlazio na

Chieti u Italiji, 1973. godine. S lijeva na desno: Mladen Nikolanci, Stane Gabrovec, Graga Novak, Fulvia Lo Schiavo, Mate Suić, Duje Rendić Miočević, Božidar Čečuk (čuči).

arheološka istraživanja. I u najstarijoj životnoj dobi često je govorio: "Rad me čini mladim".

I dok je profesor pričao, njegovi asistenti, studenti i radnici sa zanimanjem su ga slušali jer se uvijek nešto novo moglo čuti, saznati, naučiti. Pričao je o svojim planovima, o onome što je dosad učinio i što valja napraviti. Sjećao se A. G. Matoša, Tina Ujevića, don Frane Bulića. Pričao nam je o svojim putovanjima u Egipat i Palestinu. Posebno je volio pripovijedati o čestim boravcima u venecijanskim arhivima gdje se čuva golema grada važna za proučavanje hrvatske povijesti, posebice za istočnu jadransku obalu. Jedan dio te goleme građe uspio je prikupiti i objaviti u nekoliko svezaka *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium* (Mletačke upute i izvještaji).

Akademik Grga Novak objavio je mnoge knjige, rasprave i studije o prvim kolonizatorima i osvajačima Grcima i Rimljanima. Proučavao je ilirska plemena, njihov odnos, borbe i odupiranja stranom elementu koji se pokušavao ugnijezditi na istočnoj jadranskoj obali. I dok nisu slomili otpor posljednjeg ilirskog vojnika, Rimljani nisu bili sigurni u osvojenim krajevima. Kasnije, kad su u ove krajeve došli Hrvati i kad je Venecija zamijenila Rim u svojim bezobzirnim osvajačkim pohodima, slijede ogorčene borbe srednjovjekovne hrvatske države, hrvatskih kneževa i kraljeva i gradova protiv Mlečana.

Njegove monografije o Hvaru, Visu, Splitu, predstavljaju također veliku vrijednost. Povijest tih otoka i gradova obrađena je od najstarijih do naših dana. Povijesne sinteze *Naše more, Prošlost Dalmacije* i *Jadransko more u sukobima i borbama kroz stoljeća* očiti su dokaz izvrsnog poznavanja pomorstva, kulturnih i gospodarskih prilika, borbi za slobodu hrvatskih gradova i gradića. Mnogobrojne su rasprave i članci kako o Splitu i Dubrovniku, tako i o Braču, Omišu, Senju, Šibeniku i Hvaru. Uglavnom, obradio je prilike i događaje svakog mjesta i mjestanca na ovoj hrvatskoj obali i otocima.

Desetljećima je profesor Novak intenzivno i sustavno istraživao hvarske špilje. Na osnovi istraživanja Grapčeve špilje proizišlo je monumentalno djelo *Prehistorijski Hvar*. Grapčeva i Markova špilja, te Pokrivenik poznati su u cijelom arheološkom svijetu. Napomenimo da je Markova špilja dala i tzv. impresso keramiku koja je tako karakteristična za mediteransko područje. Međutim, da nije bilo upornosti i iskustva profesora Novaka, vjerojatno ta keramika ne bi izišla na svjetlost dana. Naime, ispod kulturnog sloja sa srednjoneolitičkom keramikom naišao je sloj samog kamena. Vjerojatno bi mnogi arheolozi u tom momentu prestali s istraživanjem jer se činilo da ispod takvog sloja ne može biti ništa više, odnosno da nema života, pogotovu ako se uzme u obzir da je taj sloj bio debeo gotovo dva metra. Međutim, upravo u tim metrima i dubini (oko 9 metara), kako rekoh, došla je do izražaja upornost i iskustvo profesora Novaka, koji je odlučio dalje iskopavati. I zaista se isplatilo: pronađena je keramika koja pripada starijem stupnju mlađeg kamenog doba. To je bilo važno otkriće jer je time i Hvar uključen u mediteranski krug impresso keramike.

Bio je zaista velik čovjek i velik znanstvenik. Premda obasut priznanjima što ih jedan znanstvenik može samo u snu priželjkivati - bio je član mnogobrojnih inozemnih akademija, jedini arheolog iz ovoga dijela Europe, kojemu je *Kraljevsko arheološko društvo* iz Londona odalo priznanje izabravši ga za svojeg redovitog člana, dok ga je najstarija i najčuvanija talijanska akademija *Accademia Nazionale dei Lincei* uvela u red svojih besmrtnika. Počasni doktor Bečkog sveučilišta, jednog od najstarijih u Europi - ostao je do kraja svojeg života u biti jednostavan, srdačan, pun elana i radne energije, otvoren znanosti i životu, pun dobrote i prijaznosti. Prisni i topli fluid (kako ga je okarakterizirala jedna novinarka) širio se oko ovoga zanimljivoga pripovjedača, ali i um koji je rješavao mnoge enigme hrvatske arheologije i povijesti. Bio je do kraja svojega dugogodišnjeg života zaljubljen u svoju obitelj (teško je prebolio smrt svoje supruge Line), svoja povijesna i arheološka istraživanja. Svojoi životnoj suputnici, koja mu je pružala svesrdnu pomoć u iskopavanjima, pogotovu prije Drugoga svjetskog rata, kad ih je izvodio vlastitim novcima, odužio se gradnjom zbirke koju je nazvao "Prehistorijska zbirka Lina G. Novak". Izgradio ju je vlastitim sredstvima u okviru njihova doma na Križnom ratu u Hvaru, a u nju smjestio golemu arheološku građu otkrivenu u Grapčevoj i Markovoj špilji. Na žalost, dok pišem ove retke na sjećanje i u čast njegove 115. obljetnice rođenja i 25. obljetnice smrti, još nije poznata sudbina te zbirke jer je poslije smrti profesorove kćerke Maje, zbirka promijenila vlasnika, što se ni u kojem slučaju nije smjelo dogoditi. Čvrsto se nadam da će zbirka na kraju ipak ostati u Hvaru.

Profesor Novak bio je zaljubljen u svoj Hvar, u more, u svoj brod kojemu je nadjenuo ime "Demetrij Hvaranin", po čuvenom Hvaraninu koji je prije dva tisućljeća vladao Hvarom, a poginuo kod Messene u jugozapadnom dijelu Peloponeza, u zimi 215./214. ili u proljeće 214. prije Krista, u službi Filipa V. Makedonskoga.

Bio je čovjek s velikim znanjem i pun životnog iskustva i upućivao je sve nas mlade u mnoge tajne naše struke, ali i života. Sudjelovao je na mnogim kongresima širom svijeta, predavao u akademijama i sveučilištima od Zagreba do New Yorka, letio zrakoplovima i plovio velikim prekooceanskim brodovima. Međutim, njega je najviše radovao dolazak na njegov rodni otok - na njegov Hvar. Svaki posjet Hvaru bio je mala svečanost za njega samog i za njegove Hvarane. Stručak hvarskog cvijeća, ružmarina ili lavande u ruci prijatelja ili znanca, nosio je u sebi toplinu i ljepotu hvarskoga sunca i krajolika i predstavljao je izraz uvijek nove srdačnosti susreta profesora sa svojim Hvarom i svojim Hvaranima. Rodni dom i ulice njegove mladosti su predjeli kojima se profesor u svojem dugogodišnjem životu uvijek vraćao, u svakom susretu s Hvarom. Sa svojim ribarima, barkarijolima, ljudima od vlasti - kako se to kaže - sa svojim Hvaranima, govorio je on po "forsku", bilo da se s njima našao u Splitu ili Zagrebu, ali i u Veneciji ili Beču, Pragu, imali oni sedam ili sedamdeset godina.

Tko je poznavao profesora Novaka iz Akademije, kao njezina predsjednika ili Novaka s hvarskih prostora, mogao je vidjeti i

osjetiti jednaku srdačnost prema čovjeku, bilo akademiku, bilo hvarskom ribaru ili težaku. Pisao je i radio u večernjim ili noćnim satima. Odlazio je na glavnu zagrebačku tržnicu da vidi ima li svježe ribe, boba, artičoka ili blitve. Putovao je po svijetu, objavio arheološke ili povijesne članke, rasprave i radove, korigirao otisnute špalte, predsjedavao sjednicama Uprave i Predsjedništva Akademije, odlazio na arheološka iskopavanja. Bio je promotor, osnivač i inicijator mnogih zamisli Akademijinih znanstvenih jedinica, a brinuo se uvelike i o gradnji nove zgrade "Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika".

Sredinom kolovoza 1978. godine, mjesec dana prije smrti, predvodio je arheološku ekipu koja je istraživala hvarske lokalitete. Prisutni studenti i njegovi suradnici, te njegovi hvarski težaci i ribari koji su s nama radili, bili su zadivljeni profesorovom mladenačkom energijom i neumornim radnim elanom. Valja se prisjetiti da je u travnju iste godine navršio devedeset godina! Tamo, ispred Vele i Markove špilje, u predahu posla i marende razgovaralo se o novim istraživanjima, o onom što sve valja učiniti da bi se još više zaokružila slika o poznavanju najstarije hvarske i jadranske prošlosti. Profesor se zanimao za neka druga naša istraživanja koja su se obavljala na drugim jadranskim otocima - Korčuli i Braču, živo nas potičući da radimo i da idemo njegovim stopama. Tri-četiri dana prije smrti rekao mi je: "Božo, ti samo pazi da mi dobijemo novce za iduću godinu i da nastavimo s kopanjem."

Takav je bio profesor i akademik Grga Novak. Znanstvenik i čovjek! Arheolog i povjesničar Jadrana!

*In Memory of a
Man and Scholar
Professor Grga
Novak.*

On the occasion of the 115th anniversary of birth (Hvar, April 2, 1888) and the 25th anniversary of his death (Zagreb, September 7, 1978), the author brings his reminiscences of academician Grga Novak, particularly of the time spent with him during archaeological excavations of pre-Historic sites of the island of Hvar.

*On the Occasion
of the 100th
Anniversary of Birth
and the 25th
Anniversary of His
Death
Summary*